

KOMPYUTER, YOXSAX KOMPÜTER?

Artıran söz qədrini siddə ilə qədrin artırır
Şeyx Məhəmməd Füzuli

Əlbəttə, demək olardı ki, orfoqrafiya kəşf olunduqdan bəri bu cür problemlər, sadəcə, kitaba baxmaqla həll olunur. Bəs baxdığımız halda necə? İlk baxışdan sadə görünən bu sual xeyli müddətdir ki, məsuliyyətli müzakirəsini gözləyir.

Keçən dərslərdə “*kompyuter*” laboratoriyası ilə üz bənzər kabinetdə bir neçə Azərbaycan dili mütəxəssisinin iştirakı ilə keçən mübahisəli müzakirədən bəri vahid qənaətə gəlinməsinin səbəbi, əlbəttə, daha “yüksəklərdə”, eyni zamanda istifadədə olan müxtəlif kitablardakı ziddiyyətlərdədir. Satışda yanaşı təqdim olunan kitablarda (orfoqrafik, ya da terminoloji lüğət və ya dərslik) üç müxtəlif yazılış görünən oxucu müəllimlərin ayrı-ayrı ölkələrdə çalışdığını düşünə bilər. Və hər ölkə fərqli orfoqrafiyasını yaradır, müvafiq laboratoriyaların qapılarına fərqli lövhələr vurulur. Bəs, lövhə, kitab və sənədlərində orfoqrafik fərqlər olan mütəxəssislərin bir bina daxilində razılığa, eyni fikrə gəlməsinə nə mane olur?.. Bax, bu daha maraqlı sualdır. Xüsusilə də əgər universitetdə mütəxəssislərin iştirakı ilə kompyuter tədrisi məsələlərinin müzakirəsi on ildən bir keçirilirsə... Həllini gözləyən nə qədər əhəmiyyətli sualın yığıldığını yalnız təsəvvür etmək olar. Axı, həyatın ikinci yarıməsri yaşayanlar üçün keçən onillik növbəti addımdırsa, computer kimi ən sürətli inkişaf edən elm-texnika-idarəçilik və s. vasitəsi üçün dünyanı, bəşəriyyəti tamamilə zəbt etmə dövrüdür.

On il qabaq *computer* problemlərinin müzakirəsində iştirak edən müəllimlərin ən çoxu 10 %-i ilkin *kompyuter* təhsili sahəsinə sadıq qalıb. Heç bir digər elm (fənn) bu göstəriciyə görə az-çox yaxın nəticə göstərmir. Göstərilən müddət ərzində ölkəmizdə baş vermiş *kompyuterləşmə* müxtəlif sahə mütəxəssislərinin (müəllimlər daxil olmaqla) əsas hissəsinin virtual dünyanı özləri üçün ilk dəfə kəşf etməsindən bütün fənlərə aid elektron (internet) vasitələrin yaradılıb tətbiq olunmasına qədər ağır yol keçmişdir. İndi *kompyuterlər* ölkəmizdə zavod üsulu ilə yığılır (Lazer, Kür) və hər bir orta səviyyəli ailə üçün əlçatan olmuşdur. Bununla yanaşı, iyirmi ildən artıqdır ki, ölkənin ucqarlarında belə rast gəldiyimiz kустar yığıma üsulu da əhəlinin müxtəlif təbəqələrinin ehtiyacını müəyyən dərəcədə ödəməyə kömək olur.

Hazırda təhsil ocaqlarının əsas parametrlərə görə beynəlxalq normalara müvafiq *computer* vasitələri ilə təchiz olunması adi haldır. Və bu gün *computer* istifadəçisinin (müəssisə ya da fərd - yuzer) sə-

viyyəsinə bu parametrlərin qiyməti, ədədlər deyil, onların necə dərk olunması əks etdirir. Yaxşı (və ya zəruri) *kompyuterin* nəyi, hansı göstəriciləri yaxşıdır və başqalarından necə seçilir? Fərdi, rəqəmsal, mikro, İBM, beşinci nəsil, LCD,19”, 32 bit, 120 dpi, 85Hz, desk top, 2.2 GHz CPU, İNTEL SELERON, 250GB HD, 2GB RAM, 56000 bps, 50 PPM, USB, Drum, UPS, XP, MS Office 2007 və s. istifadəçiyə kompyuter haqqında nə deyir? Daha hansı gücləndirilməli parametrlər, imkanlar, kompyuterlər var? Nəyi və necə təkmilləşdirmək (Update, Upgrade) olar və ya belə zərurət var? İşinin avtomatlaşdırılmasına hansı alqoritm tətbiq olunur? Proqram hansı dildə yazılıb? Hansı antivirusu işlədirsiniz? Sizin brauzer, provayder, E-mail, font, sayt... Bunlardan istifadə etmək, anlamaq bir tərəfə qalsın, savadlı mətn qurmaq - düzgün daxil etmək, redaktə etmək, korrekte etmək, qrammatik, stilistik təhlil etmək, müqayisə etmək, mühafizə etmək, formatlaşdırmaq, sənədin ölçülərini tənzimləmək, səhifə nömrəsindən haşiyələrə qədər zəruri obyektlərlə təmin etmək, *səhifə yapısını* (Page layout) tərtib etmək, yəni çapa hazırlamaq kimi müasir imkanlardan nə dərəcədə istifadə olunur? Əlbəttə, zamanla avadanlıq problemləri İnternetlə təminat və nəhayət İnternetdə təmsil olunma istiqamətində genişlənilir. Və İnternet imkanları masa üzərindəki avadanlıq qədər aşkar görünmədiyindən bu sahədəki mövcud yarıtmaz vəziyyət asanlıqla qulaqardına vurulur.

Kompyuter tədrisi məsələlərinin müasir təhsil problemləri içərisində xüsusi yer tutduğu şübhəsizdir. Bu sahədə ən yüksək səviyyədə forumlar, elmi araşdırmalar aparılır, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrində müzakirələr və mediada diskussiyalar keçirilir.

Kompyuter bütün sahələrə o qədər dərindən nüfuz etmişdir ki, dövlət və təhsildən başlamış mətbuat və incəsənətin inkişafına qədər istənilən məsələnin analizi *kompyuterləşmə* problemlərinin araşdırılmasından kənarda mümkün deyil. “Elektron dövlət”, “distans təhsil”, “İnternet qəzet”, “*kompyuter* dizayn” artıq çoxdan yalnız elmi termin deyil, geniş mətbuatın mövzuları və ümumxalq danışığı dilinin sözləridir.

Hər bir mütəxəssisin yalnız iş keyfiyyəti deyil, ümumiyyətlə, iş tərzində zehni fəaliyyətin nə dərəcədə *kompyuterləşdirilməsindən*, avtomatlaşdırılmasından asılıdır. Deməli, mütəxəssis hazırlamaq kimi böyük və məsul vəzifəni öz üzərinə götürənlər

kompyuter məsələləri ilə də ciddi məşğul olmalıdır. Bir çox tədris müəssisələrində bu iş yüksək keyfiyyətli avadanlığın əldə olunması məsələsi ilə əvəz olunur. Amma **istənilən** birinci kurs tələbəsi deyər ki, (əgər, heç olmasa, “*Introduction to Computer Sciences*” fənninin birinci dərslərində olubsa), **kompyuter** problemlərinin həlli, ən azı, “Hard” və “Soft” kimi komponentlərdən başlayaraq müxtəlif sahələr üzrə aparılmalıdır. Buraya metodiki və konseptual pedaqoji problemlər də əlavə olunarsa, bu tələbimiz qabaqcıl dövlətlərdə hər il **kompyuter** problemlərinə həsr olunan ən yüksək elmi və dövlət səviyyələrində müvafiq tədbirlərin niyə zəruri olduğunu deyə bilər. Tədris prosesində müxtəlif tərəflərin - tələbələr, təşkilatçılar və nəhayət, müəllimlərin iştirak etdiyini xatırlatsaq, bizim tələbənin öz suallarını kimə yönəldəcəyi də aydın olur.

Müəllimin problem sualları isə... təəssüf ki, çox vaxt havada qalır. Məsələn, on ildən bir öz suallarının müzakirəsinə dəvət olunan müəllimə təhsil təşkilatçıları söz vermir və bunu təhsilə təbii, etik münasibət forması hesab edirlər. Bəlkə müəllimin suallarına haradasa başqa məqamlarda yer tapılacağı nəzərdə tutulur? Əslində, bu suallar konkret iclas və hətta universitet sərhədlərinə sığmır və onların geniş müzakirəsinə ehtiyac var. Bunlar dövrümüzdə ölkəmizin, ümumi təhsil problemlərimizin, məlum səviyyədə milli **özgürlüyümüzün törəməsidir**. Azərbaycanda **computer** dərsləri, bütün mədəni ölkələrdə olduğu kimi, məktəbəqədər təhsildən doktoranturaya qədər bütün təhsil sistemində yer almışdır. Ölkəmiz inkişaf etdikcə bu təhsilin vəzifələri də gündən-günə dəyişir, genişlənir. Hazırda baş verən inkişaf müxtəlif qruplardan olan gənclərin bilik hazırlığında qütbləşməni gücləndirdiyindən, xüsusən, özəl təhsil müəssisələrində **computer** tədrisi qabaqcıl ölkələrə xas olmayan problemlər doğurur. Bunların meydana çıxarılması, analizi, təsnifatı, həlli yollarının araşdırılması mütəmadi olaraq elmi səviyyədə aparılmalıdır. Təəssüf ki, yaxşı halda syllabus-un (dərs proqramının) müzakirəsi təklif olunur. Bunun üçün bir dəstə alimin, məmurun və s. bir araya gətirilməsinə ehtiyac varmı?

Bəzən belə suallar ümumi, konseptual xarakter daşıyarsa da, **kompyuter** tədrisi üçün daha aktualdır. Belə ki, **computer** fənlərində tələbənin məntiqi, dünyagörüşü baxımından gerilikləri daha kəskin nəzərə çarpır. Öyrənilən həll üsullarının, onların zəruriliyinin dərk olunması, buraxılan səhvlərin müstəqil tapılması tələbənin mədəni, təhsil və düşüncə səviyyələrinin nə dərəcədə tərbiyə olunduğundan eyni dərəcədə asılıdır. **Kompyuter** təhsilinin digər bir özünəməxsusluğu texniki avadanlıqdan istifadə prosesinin öyrədənə öyrənən arasındakı distansiyayı

azaltmasındadır. Əlbəttə, bu halda müəllim öyrətməyi (yaxşı halda) təlimatçılıqla əvəz etmərsə... Məlumdur ki, təhsil məmurları müəllimi daha çox təlimatçıyla avadanlıq gözətçisinin hibridi kimi görmək istəyirlər və belə vəziyyət çoxlu sayda sualın illər uzununu cavabsız qalmasına səbəb olur.

Bunların bir neçəsini, proqramçılar dediyi kimi, təsadüfi qaydada (RANDOM) nəzərdən keçirək:

1. Fənnin nəzəri hissəsi ilə praktik hissəsinin nisbətini kim təyin etməlidir?

Özəl universitetdə sadəcə - “sifarişçi” cavabı verirlirsə, “Milli Kurrikulum” kimin üçün yaradılır? “Sifarişçi” fənn proqramı sifarişində nəyə əsaslanmalıdır?

2. Əgər universitetə qəbul olunan yeni tələbələrin hazırlıq səviyyələri məlum dərəcədə aşağı düşür və bu vəziyyət tendensiya şəklində alıbsa, **computer** bilgi və vərdislərinin mənimsənilməsinə tələblər də aşağı istiqamətdə dəyişməlidirmi?

Məsələ bundadır ki, problemə iki ziddiyyətli yanaşma mövcuddur:

a) Rəqabətin artması şəraitində, mütəxəssislərə tələblərin yüksəldiyi və verilməmiş sahədə informasiya həcminin kəskin genişləndiyi şəraitdə tələbələrə verilən bilik və vərdislər artırılmalı, müstəqil işin miqdarı genişləndirilməli, nəticə kimi, imtahan-test sualları daha böyük sayda və rəngarəng olmalıdır. İmtahanda, mədəni ölkələrdə olduğu kimi, tələbənin İnternetdən müstəqil istifadə qabiliyyəti, lazım olduqda özünə sayt, e-mail ünvanı, uyğun obyektlər, fayllar yaratma və bu kimi digər praktik qabiliyyətlər yoxlanılmalıdır. Bununla birgə, sadə xətti tənliyi **kompyuterin** köməyi ilə həll etməyin yolunu öyrənmək istəməyən tələbə heç vaxtla qiymət almamalıdır.

b) Qiymət müqayisəli, şərti təyin edilməli, imtahanın səviyyəsi tələbələrin ümumi səviyyəsi ilə təyin olunmalıdır. Bütün hallarda 50-60% uşaq imtandan müvəffəqiyyətlə keçməlidir.

3. Müəllim Qərb pedaqogikası üçün səciyyəvi olan müasir üsullardan istifadə edirsə, buna hazır olmayan avadanlıq bir yana, məmur və tələbələrin anlayışlarına özünü uyğunlaşdırmalıdır?

Kompyuter müəllimi – tələbələrin İnternetdə ciddi ünsiyyətdə olduqları, virtual fəzada yaradıcılıqlarını təqdim etdikləri ilk adamdır. O, həm də tələbələrə oyun və əyləncələrdən ciddi fəaliyyətə yönəldən pedaqoqdur. O, uşaqlarla təkə virtual dünyada birgə səyahət deyil, bəzən, məsələn, İnternet klubda da olmalı olur, tələbələrin avadanlıq problemlərinin həllində iştirak etməli olur. Və nəhayət, kursun sonunda müvəffəq tələbələrlə dağa çıxıb birgə kabab çəkən müəllim nə dərəcədə dərs intizamı-

nin pozulması səbəbkarı hesab olunmalıdır? Tələbəni universitetdə dərşdnkənar, əlavə çalışmalara “məcbur edən” müəllim nə kimi cəzalara layiq görülməlidir?

4. Bəzi şüursuz uşaqlar tərəfindən yoldaşlarının işlərinin nəticələrinin oğurlanması və ziyankarlıq kimi hərəkətlərinin cəzası olmamalıdır? Yaxud necə olmalıdır?

Zəhmət çəkib bilik və vərdişlər əldə etmək istəməyən uşaq vahid bir qayda olmadığı üçün hər bir ayrıca halda firılacaqılığı açılmayacağına, pis halda müəllimin və ya dekanın humanizminə ümid edir. Vahid sərt qaydaların yaradılmasına nə mane olur? Məsələn, milli təhsilə verdiyi “hədsiz maddi töhfələrin” əvəzini dərşə, müəllimə və nəhayət, hətta universitet avadanlığına vurduğu ziyanla tarazlaşdırmağa çalışan “ağıllı” uşağın (“tələbə” deməyə adamın dili gəlmir) psixi problemlərinin həlli daima müəllimi danlamaq yolundamı axtarılmalıdır?

5. Tələbələrin dərşə davamiyyəti nə dərəcədə əhəmiyyətlidir və bu məsələ üçün kim daha çox məsuliyyət daşmalıdır? Yetkinlik yaşına çatmış tələbə özü, onun valideynləri (belə təəccüblü fikirlər də eşitmək olur), dekanlıqlar, ya ilin əvvəlindən uşağın maraqlanmadığı dərşə aparən müəllim? Tərbiyəsiz uşaq yoldaşlarını, dərşə, müəllimi, universiteti təhqir edirsə, ona qarşı nə kimi tədbirlər həyata keçirilə bilər? Şüursuz uşağı dərşədən xaric edib qaib yazmaq ən populyar vasitə olmaqla yanaşı davamiyyət sorumu da yaradır. Hərçənd, nəticə birqiyətli görünür. Belə tələbələr bəzi universitetlərdə əlavə gəlir mənbəyidirlər. Bəzi hallarda isə belələrlə həvəslə vidalaşırlar. Bəs optimal, məqsədəuyğun yol hansıdır?

6. Dərşlərin və müstəqil çalışmaların İnternet imkanlarıyla təmin edilmədiyini hallarda mənfi nəticələr üçün kim məsuliyyət daşıyır? Və belə məsuliyyəti hər bir konkret halda kim təyin etməlidir?

Tələbələrin boş vaxtlarını “çatlaşmaya” sərf etdikləri dövrümüzdə **kompyuter** dərşlərindən qiymət aldıqdan sonra belə tələbənin bəsit İnternet vərdişlərinin olmamasını deməsi araşdırılmalı hadisə deyilmi? Müəllimin imtahana salmağa məhkum olduğu sualları izah etmək üçün müvafiq “İnternet klub” axtarışları təhsil məmurlarını yalnız məzələndirməlidirmi?

7. Dərşliyə ehtiyac meydana çıxdığı hallarda onun yaradılması üçün (iclas keçirmək və direktiv verməkdən başqa) nə kimi tədbirlər görülməlidir?

Əlbəttə, əgər dərşlik bəzi hallarda olduğu kimi, müəllimin gündəlik konspektlərinin, müəhazirələrinin çapı kimi yaradılırsa... Geniş məlum olan digər yol isə populyar xarici dərşliyin yaratmaz

tərcüməsinin orijinal milli dərş vəsaiti kimi təqdim olunmasıdır. Dərş etmək vaxtı çatmışdır ki, yeni, faydalı dərşliklərin yaradılması ciddi elmi-texniki və maddi problemdir.

8. Terminoloji problemlərlə kim məşğul olmalıdır?

Bu, nəinki verilmiş sahənin və milli dilin, hətta bir müəssisədə çalışanların professional ünsiyyət probleimidir. “File extension” “uzantı”, ya “genişlənmə”dir? Bəs, “electric extension”?.. Elə bu kiçik yazıda məcburən toxunduğumuz bəzi terminlər bizdə dəfələrlə “oxucu bunu birqiyətli anlayacaqmı?” sualı doğurur. Təəccüblü deyil ki, məhz **computer** lüğətləri çox vaxt “Sözlərin mənasını düzgün izah edin – bəşəriyyəti səhvlərinin böyük yarısından qurtararsınız” kəlamıyla başlanır. Buna görə öz lüğətçəsini yaradan tələbə, sadəcə, texniki vərdişlərini artırır. İstifadə etdiyi vasitələrin mənasını dərş edir. Nəzərə aldıqda ki, bu mənalər, bir sıra hallarda sözlər digər dərşlərdə araşdırılmır, istifadə olunmur, belə işin çoxcəhətli faydası aydın olur.

Bizim tələbələr “BP”- də keçirilmiş bir görüşdən sonara danışdırlar ki, “məruzəçi bizə “yəqin ki, blok-sxemi başa düşürsünüz” soruşanda xorla “bəli” cavabladıq. Öyrəndiyimiz “nəzəri” biliklərin belə tezliklə lazım olacağını düşünməmişdik! Birinci laborator işindən sadə mətn və qrafik obyektlərlə işi, ikincidənsə ən çox lazım olan texniki terminləri və onlarla işləmə bacarığını mənimsədikdən bəri **computer** dərşlərinin faydasını bir daha dərş etdik”. Tələbələrin bu kimi müşahidələri **kompyuter** elmlərinin tədrisini keçən əsrə aid avtomobil sürmə vərdişlərinin aşılınması səviyyəsinə salıb, bu yanaşmanı başqalarına diqtə edən professorların mühakimələrindən daha inandırıcı görünür.

Müəllim (təlimatçı yox) tələbələrinin gələcək fəaliyyəti üçün həqiqətən faydalı olduğunu eşitdikdə, hədər işləmədiyindən ruhlanır. Təəssüf ki, **computer** elmləri halında yalnız ruh tədris üçün yetərli olmur. Burada təşkilatçıların üzərinə digər fənlərə nisbətən daha çox vəzifə düşür. Və bu vəzifələr avadanlıq və biabırçı xroniki problemə dönmüş İnternet təminatından başqa ciddi, planlı, elmi əsasda təşkilati iş də tələb edir. Bu işin fənnin adının yazılışının razılaşdırılmasından başlanması məntiqli olardı.

Biz də öz mətnimizdə bir qərara gələ bilmədik – **kompyuter**, yoxsa **kompyuter**? Amma, bu yerdə iş asandır. Problemlərdən məqalə yazmaq tələbələrin gözlərinə baxıb birqiyətli cavab vermək deyil ki!

Etibar RZAZADƏ,
Xəzər Universitəsi computer mərkəzinin müdiri